

Djelatnost Kluba akademičara Banje Luke pred II svjetski rat

Dubravka Škarica

UVOD

Klub akademičara Banje Luke u predratnim godinama djelovao je od avgusta 1934. do aprila 1940. godine. Osnivanje kluba i počeci njegovog djelovanja padaju, dakle, u vrijeme sve očiglednijih znakova raspadanja sistema monarho-fašističke diktature u zemlji i pored napora njenih nosilaca da očuvaju postojeće stanje i ublaže krizu. To je bilo doba otvorene politike socijalnog i nacionalnog ugnjetavanja naroda koja je sprovedena surovim metodama tadašnjih reakcionarnih vlada i koja je svom težinom pogađala radničku klasu, kao i sve demokratske i progresivne snage u to vrijeme.

Nezadovoljstvo širokih slojeva naroda ovakvom unutrašnjom politikom vladajuće buržoazije ispoljilo se u porastu revolucionarnog i demokratskog pokreta u zemlji, a taj pokret poprimio je naročito zamašne razmjere u vrijeme kada ta ista buržoazija, ne nalazeći dovoljno snage u vlastitoj zemlji da se odupre ovom otporu, pokušava naći izlaz u vezivanju za fašističke sile. Ovakva nastojanja će naročito doći do izražaja u vrijeme stupanja na vlast Jugoslovenske radikalne zajednice sa Stojadinovićem na čelu, od kada počinje sve otvorenije fašiziranje zemlje, praćeno sve jačim policijskim terorom i progonima naprednih snaga u zemlji i gaženjem osnovnih građanskih sloboda.

Prikrivajući oduzimanje političkih sloboda zalaganjem za tzv. nacionalno jedinstvo, nosioci monarho-fašističke diktature u stvari su svjesno radili na razjedinjavanju naših naroda i još više produbljavali nacionalne i konfesionalne suprotnosti u zemlji.

Iskorišćavajući heterogenost u nacionalnom sastavu bosansko-hercegovačkog stanovništva, režim je uspio da naročito u ovoj pokrajini raspali šovinističke strasti podržavajući nacionalnu mržnju među njenim narodima. »Ovo šovinističko divljanje dobilo je svoju organizacionu formu istupanjem Srpskog kluba u Banjoj Luci, preko

mračne figure Moljevića¹⁾, s parolom da je Bosna i Hercegovina ne samo srpska, već i prevashodno velikosrpska pokrajina²⁾). Polazući pravo na Bosnu i Hercegovinu i želeći da u njoj osiguraju velikosrpsku hegemoniju, nosioci diktature ovdje su primjenjivali naročito oštre mjere protiv naprednih demokratskih snaga. Ovome je išla na ruku i politika opozicionih građanskih stranaka koje se, i pored vlastitih istupa protiv sistema diktature, nisu odlučivale na neku otvoreniju i širu akciju protiv režima, plašeći se pokreta masa i njihovog angažovanja u političkoj borbi. Hrvatski građanski političari vodili su oportunističku politiku nadajući se sporazumu o podjeli vlasti sa velikosrpskom buržoazijom, dok su srpski građanski elementi ispoljavali izrazito nacionalističke ambicije. I Jugoslovenska muslimanska organizacija se u ovo vrijeme više nalazila na strani režima nego u opoziciji³⁾. Dodajući ovome i politiku Socijalističke partije Jugoslavije, koja u ovom periodu još uvijek vodi glavnu riječ u legalnim radničkim institucijama boreći se u isto vrijeme protiv Komunističke partije i širenja njenog uticaja nije potrebno posebno isticati da je takav stav pomenutih stranaka olakšavao i pomagao nosiocima vlasti praktično provođenje njenih planova.

Komunistička partija Jugoslavije, otvoreno protivrežimska partija, bila je u ovo vrijeme još uvijek nedovoljno snažna ne samo da se odupre organizovanom nastupu reakcije nego i da pokrene mase u borbu za razrješenje unutrašnjih problema u zemlji i za promjenu kursa u spoljnoj politici. Zbog toga narodne mase slijede buržoaske opozicione stranke, vjerujući da će one, ako dođu na vlast, sprovesti u život svoje demokratske parole. Zato im na skupštinskim izborima 1935. i 1938. godine pružaju masovnu podršku u nadi da će one poraditi na rješenju nacionalnih, socijalnih i drugih problema. Međutim, nade naroda nisu se obistinjavale, opšta situacija u zemlji bivala je sve gora. I sporazum Cvetković—Maček od 26. avgusta 1939. godine značio je za sve ugnjetene nacije još jedno razočarenje više, jer je on u suštini predstavljao sporazum dviju buržoazija, a nikako novi put koji bi vodio demokratizaciji zemlje i rješenju bilo kojeg od akutnih problema društveno-političkog života.

Od samog zavođenja šestojanuarske diktature novi režim poduzima oštre mjere protiv revolucionarnog radničkog pokreta i njegovog predvodnika — Komunističke partije. Zahvaljujući nedovoljnoj unutrašnjoj jedinstvenosti i slaboj konspirativnosti članova partijskih organizacija u to vrijeme, nosiocima diktature je pošlo za

¹⁾ Dr Stevan Moljević bio je prije rata advokat u Banjoj Luci. U vrijeme rata uzeo učešća u pokretu Draže Mihajlovića i jedno vrijeme bio na položaju predsjednika Centralnog nacionalnog komiteta.

²⁾ Dr Vaso Butozan, Klub akademičara Banje Luke, »40 godina«, Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta, Beograd 1960, knj. IV, str. 77 (U daljem tekstu — »40 godina«).

³⁾ Snage za stvaranje JRZ-e Milan Stojadinović nalazi, između ostalih, i u JMO, a šef stranke Mehmed Spaho zauzima položaj ministra saobraćaja u obje vlade Milana Stojadinovića i kasnije u prvoj vladi Dragiše Cvetkovića. — Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1962, 5, str. 128.

rukom da Komunističkoj partiji zadaju snažan udarac i da joj one-moguće, bar za kraće vrijeme, neko značajnije političko djelovanje. Kako u čitavoj Jugoslaviji, tako je i u Bosni i Hercegovini u ovom periodu došlo do velikih provala partijskih organizacija. Tokom 1929. godine hapšenja su pogodila ne samo partijsko rukovodstvo nego i dobar broj članova, od kojih je više od stotinu izvedeno pred Sud za zaštitu države. Uslijedile su još dvije veće provale: krajem 1932. i tokom 1933. godine izvedena su na Sud 64 člana KPJ, a poslije provale u proljeće 1936. godine suđeno je preko 70-torici lica u Bosni i Hercegovini⁴).

Svakako da ova hapšenja i progoni komunista nisu u isto vrijeme značili i potpuni prekid kontinuiteta partijskog rada u ovom dijelu zemlje. Članovi Partije su redovno nakon izlaska iz zatvora pristupali okupljanju i aktiviranju komunističkih grupa, posebno u mjestima gdje su partijske organizacije od ranije imale jača uporišta, a u pojedinim dijelovima Bosne i Hercegovine partijska aktivnost nije doživjela duži prekid, kakav je slučaj bio sa banjalučkom partijskom organizacijom⁵).

Tokom druge polovine 30-tih godina u Komunističkoj partiji na čitavom području zemlje dolazi do značajnih promjena koje se ogledaju, prije svega, u konačnom otklanjanju kako organizacionih, tako i idejnih slabosti koje su u gotovo cijelom ranijem periodu bile glavna smetnja za njeno uspješnije društveno-političko djelovanje. Politička aktivnost komunista počinje od sada da se odvija na širokoj osnovi i u raznovrsnim oblicima, za razliku od već ustaljenih oblika začaurenog i nekomunikativnog djelovanja partijskih organizacija. Njihov rad se sve više osjeća u URSS-ovim sindikatima, kulturno-prosvjetnim društvima, studentskim, đačkim, te ženskim organizacijama i drugim legalnim udruženjima. Neke od ovih organizacija osnivaju se na inicijativu same Partije, a u mnogim, koje su postojale od ranije, komunisti uspijevaju da preuzmu rukovodeću ulogu usmjeravajući njihov dalji rad u demokratskom i revolucionarnom pravcu. Ovi novi oblici sve šireg i jačeg političkog djelovanja Partije u Bosni i Hercegovini u ovom vremenu ispoljili su se u obrazovanju inicijativnih odbora Stranke radnog naroda, živioj

---

⁴) Nedim Šarac — Nikola Babić, Kratak pregled razvoja i djelatnosti KPJ u BiH od 1919-1945, Godišnjak istorijskog društva BiH, X/1959, str. 15.

⁵) Partijska organizacija u Banjoj Luci u ovo vrijeme bila je povezana sa PK KP Hrvatske, u čijem sastavu ostaje do 1939. godine. Septembra 1936. godine uslijedila je i provala partijske organizacije u Banjoj Luci. Tada su uhapšeni: Franjo Lemajić, radnik, Ivan Mažar, student komercijale, Edhem Karabegović, obučarski radnik, Jakob Smit, stolarski radnik, Ivan Tukerić, bravar, Safet Filipović, novinar, Miloš Popović, student filozofije, Ranko Šipka, đak trgovačke akademije, Idriz Maslo, fabrički radnik, Nikola Pavlić, student prava, Stjepan Pavlić, apsolvant srednje tehnike, Veljko Đorđević, student prava, Kasim Hadžić, radnik, Ivan Sigler, tokar i Franjo Sarafin, stolarski radnik. Od ovog broja šestorica su bili članovi KAB-a. Nekoliko uhapšenih pušteno je u toku same istrage kod policije, nekoliko sa Suda za zaštitu države zbog nedostatka dokaza, dok je pet komunista (članovi Mjesnog komiteta) osuđeno na 8-18 mjeseci zatvora. — Arhiv Instituta za proučavanje istorije radničkog pokreta u Sarajevu (u daljem tekstu AIS), zbirka RP II/149.

predizbornoj aktivnosti u vrijeme priprema za skupštinske izbore⁶⁾, u organizovanju čitavog niza raznih političkih manifestacija pod parolama i na liniji Narodnog fronta, te u neposrednijem povezivanju sa masama preko sindikata, radničkih društava i življem radu među omladinom, studentima, ženama i na selu.

U Banjoj Luci pod uticajem komunista u ovo vrijeme plodan rad razvija radničko kulturno-umjetničko društvo Pelagić, radničko sportsko društvo Borac, osniva se Klub akademičara Banje Luke (KAB) i društvo Prijatelji prirode, pokrenut je list za selo »Narodna pravda«, organizovana je Liga za mir i slobodu, brojne štrajkačke akcije⁷⁾ itd. itd.

Svakako da se od ove sve življe aktivnosti Partije ne može odijeliti uloga SKOJ-a, koji u ovo vrijeme izrasta u snažnu organizaciju⁸⁾ i koji kao predvodnik pokreta mlade generacije za ostvarenje njenih prava i zahtjeva u isto vrijeme pruža i punu podršku antifašističkom programu Partije, njenom aktiviranju na liniji otpora vanjskoj i unutrašnjoj režimskoj politici, te njenom radu na jačanju revolucionarno-demokratskog pokreta u zemlji.

⁶⁾ Na izbore 1938. godine Partija je u nekim mjestima u zemlji izišla sa radničkim listama. U Bosni i Hercegovini ove liste istaknute su u Mostaru i Banjoj Luci. Nosilac lista u B. Luci bio je Muhamed Kazaz. Premda su ove liste dobile mali broj glasova, svakako da je već samo njihovo isticanje bilo za ovo vrijeme značajno i govorilo je o sve većem porastu uticaja Partije. — Uglješa Danilović: »Iz rada partijske organizacije u BiH 1938-1940«, »40 godina«, knj. 3, I dio, str. 57.

⁷⁾ RKUD »Pelagić« osnovano je 1928. godine i djelovalo do početka 1941. godine, kada mu dalji rad zabranjuje policija. Društvo »Pelagić« je odigralo značajnu ulogu u društveno-političkom životu B. Luke i B. krajine. Za vrijeme svog djelovanja organizovao je mnogobrojne priredbe u Banjoj Luci i drugim mjestima Bos. krajine, Bihaću, Bos. Krupi, Drvaru, Tesliću i dr. Naročito masovan i uspješan bio je nastup RKUD »Pelagića« 13. aprila 1940. godine u Drvaru, gdje je gostovalo oko sto članova društva. Mnoge akcije RKUD »Pelagića« bile su izvedene u zajednici sa Klubom akademičara.

»Društvo prijatelja prirode«, koje je formirano uporedo sa KAB-om, okupljalo je pored studentske i radničke i srednjoškolsku omladinu. Društvo je izvodilo izlete putem kojih se povezuje sa seljacima po okolnim selima Banje Luke: Mišin-Hanu, Česmi, Debeljacima i dr.

Liga za mir i slobodu predstavljala je organizaciju za borbu protiv ratne opasnosti i okupljala je sve demokratske snage u gradu. — Osman Karabegović: »Sjećanja na borbu banjalučke omladine prije rata«, »40 godina«, knj. IV, II dio, str. 24, 25.

U 1935. i 1936. godini radnici u gradu provode niz tarifnih akcija i štrajkova: građevinari, drvodjeljci, duvanski radnici, berbersko-frizerski radnici, kožari i dr. Sve ove akcije naišle su na pomoć i međusobnu podršku radnika raznih struka, kao i narodnih ljudi u gradu. O tome rječito govori štrajk obučarskih radnika koji je počeo u decembru 1935. godine i trajao puna četiri mjeseca uz učešće oko devedeset radnika. — Dedo Gazić: »Četvoromjesečni obučarski štrajk u Banjoj Luci 1935-1936. godine«, »40 godina«, knj. 3, I dio str. 293.

⁸⁾ IV zemaljska konferencija KPJ, ispravljajući ranije greške u odnosu na omladinsko pitanje, donosi rezoluciju »Rad među omladinom i zadaće Partije«, kojom je od partijskog članstva zahtijevala pružanje veće pomoći SKOJ-u, a komunističkoj omladini postavila kao osnovni zadatak rad u masovnim sindikalnim, kulturno-prosvjetnim i sportskim organizacijama. — Živo-mir Stanković: »Borbeni put SKOJ-a«, Beograd 1961, str. 144.

Banja lučka partijska organizacija je u vremenu od 1930. do 1934. godine održala tri partijske konferencije, na kojima su pored zadataka na planu povezivanja sa radnicima Banje Luke i širenju uticaja Partije na selu, poduzete mjere u cilju jačanja i razvoja skojevske organizacije u mjestu⁹⁾.

Tako se uz pomoć Partije već od početka tridesetih godina osjeća sve veći uticaj SKOJ-a na radničku, studentsku i srednjoškolsku omladinu¹⁰⁾. To je, inače, bilo vrijeme kada se kako u omladinskom, tako i uopšte radničkom pokretu Banje Luke pojavljuje nova generacija koja će pokazati koliko spremnosti, toliko i sposobnosti u borbi protiv tadašnjeg režima i postati idejni pokretač mnogobrojnih političkih akcija u gradu i cijeloj Bosanskoj krajini. U toj novoj generaciji koja je nastupala potrebno je istaći Osmana Karabegovića, Veljka Đorđevića, Nikolu-Nikicu Pavlića, Ivana Mažara, pored drugih komunista i skojevaca koji su za čitavo ovo vrijeme bili istaknuti borci i vođe naprednog radničkog pokreta u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini.

U okviru tog opšteg radničkog pokreta u ovom dijelu zemlje odigraće značajnu ulogu napredna studentska omladina Banje Luke, organizovana u Klubu akademičara ili, kraće, KAB-u, pod kojim je imenom ovo udruženje bilo poznato u cijeloj zemlji. Inicijativa za njegovo osnivanje potekla je od nekolicine banjalučkih studenata, među kojima je naročito mnogo zasluga u realizaciji ove zamisli imao tada već poznati komunist, student prava, Nikola-Nikica Pavlić¹¹⁾ i koji je za čitavo vrijeme postojanja i djelovanja ovog akademskog društva u predratnim godinama bio jedan od njegovih najaktivnijih članova i rukovodilaca.

Djelatnost KAB-a, međutim, ne može se samo posmatrati kroz rad Partije u Banjoj Luci, jer su u tome znatan uticaj izvršile i par-

⁹⁾ U izvještaju kraljevske banske uprave Vrbaske banovine, pov. br. 14.441 od 30. septembra 1936. godine, upućenom Ministarstvu unutrašnjih poslova, iznose se podaci o radu i razvoju banjalučke partijske organizacije u periodu od 1927. do septembra 1936. godine, tj. do provale mjesne partijske organizacije. Pored ostalog, tu se spominje i Treća konferencija partijske organizacije u Banjoj Luci, održana juna mjeseca 1934. godine, a koja je posvetila posebnu pažnju omladinskom pitanju i poduzela korake u cilju jačanja omladinske komunističke organizacije u mjestu. — AIS, zbirka RP II/149.

¹⁰⁾ U šk. 1932/33. godini organizacija SKOJ-a u banjalučkoj gimnaziji rukovodila je dvodnevniim štrajkom đaka u kome su učestvovali svi učenici od prvog do osmog razreda. — Šefket Maglajlić, »Obnavljanje i aktivnost partijske organizacije u B. Luci«, »40 godina«, knj. II, str. 60.

¹¹⁾ Nikola-Nikica Pavlić rođen je u Kiseljaku kraj Sarajeva 23. novembra 1912. godine. Studirao je pravo u Zagrebu. Pored rada u Klubu akademičara, koje je bilo samo jedno od njegovih zaduženja, on je vršio razne funkcije u partijskoj organizaciji B. Luke. U vrijeme provale partijske organizacije u mjestu septembra 1936. godine uhapšen je i osuđen na robiju koju je izdržao u Mitrovici. Po povratku sa robije završava fakultet i dalje nastavlja da radi u naprednom revolucionarnom pokretu Banje Luke. Pisao je pripovijetke i reportaže, bavio se novinarstvom, saradivao u časopisima i novinama: »Pečata«, »Naša stvarnost«, »Narodna pravda«, i dr. Početkom rata uređuje prvi partijski list u Bosanskoj krajini, »Gernilac«, a kasnije, u ljeto 1942. godine »Krajiške partizanske novine«.

Umro je aprila 1943. godine od pjegavog tifusa. — Dr Vaso Butozan, Nikola-Nikica Pavlić: »Znamenja revolucije«, str. 219.

tijske organizacije Beograda i Zagreba, gdje su banjolučki studenti provodili dobar dio vremena u toku školske godine, gdje su primali ideje i po ugledu na aktivnost na univerzitetu izvodili akcije u svom kraju. U tom pogledu su na njih izvršili znatan uticaj naročito beogradski studenti, čiji je pokret bio masovan i u ovo vrijeme imao iza sebe već niz uspješno provedenih akcija.

OSNIVANJE KLUBA AKADEMIČARA BANJE LUKE

Klub akademičara Banje Luke koji se djelovanjem od pet i po godina pred drugi svjetski rat preko Narodnog univerziteta, organizovanjem i učešćem u raznim političkim i društvenim akcijama te kulturnim priredbama afirmisao kao najprogresivnije udruženje u cijeloj Bosanskoj Krajini u to vrijeme, osnovan je 16. avgusta 1934. godine¹²). Njegovo osnivanje pada u doba kada u cijeloj zemlji počinje sve više da jača studentski pokret za poboljšanje ekonomskog i političkog položaja studenata. O tome se govori i u izvještaju podnesenom na Godišnjoj skupštini KAB-a 1935. godine, gdje se, između ostalog, kaže: »Sestojanuarski režim nivelisao je životni položaj studentskih masa sa krajnjom ekonomskom iscrpljenošću najsiromašnijih slojeva radnog i seljačkog naroda. Stvoren je i intelektualni proletarijat koji je uskoro došao do svijesti i počeo organizovanu borbu za bolji život u punoj slozi sa najprogresivnijim društvenim slojevima. Nečuven i krvav teror jugofašističkih režima nad studentskim masama, stalna krvoprolića na univerzitetu uzbunila su cjelokupnu svjetsku javnost, a kod masovnog studentstva izgradila čvrstu svijest da samo borba i organizaciono jedinstvo mogu dovesti do popravke ekonomskog i političkog položaja studenata. Značaj solidno vođenih studentskih organizacija najснаžnije se ocrtao u neposrednim sukobima koji su izbijali za ostvarenje studentskih zahtjeva. Ali uskoro studenti dolaze do svijesti da nije dovoljna uska i ograničena borba među zidovima univerzitetskih zgrada, već da se kao nužan imperativ natura potreba najšireg masovnog djelovanja u gradu i na selu«¹³).

Banjolučki studenti koji su za vrijeme svog boravka i školovanja na Beogradskom, Ljubljanskom i Zagrebačkom univerzitetu uzimali aktivnog učešća u pokretu napredne studentske omladine, izražene prije svega u borbi za autonomiju univerziteta i drugim akcijama protiv reakcionarnih mjera režima, željeli su da stvore svoje stručno studentsko udruženje preko kojega bi prenosili iskustva iz političke borbe i nastavili društveni rad u vrijeme kada nisu boravili u univerzitetskim centrima, to jest u vrijeme trajanja školskih ferija. Time se nastojalo da i Banja Luka uđe u red onih centara u Bosni i Hercegovini gdje su se studenti već okupili u svoja

¹²) Arhiv Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, kutija 72, reg. br. 13-5/1, Zapisnik Kluba akademičara Banje Luke (u daljem tekstu Zapisnik KAB-a).

¹³) Arhiv Bosanske krajine u Banjoj Luci, Fond KAB-a- inv. br. 417. (U daljem tekstu ABK).

zavičajna udruženja i organizacije, oformili klubove u cilju razvijanja saradnje i samopomoći u studentskim redovima, kao i kulturno-prosvjetnog rada. Takva udruženja već su postojala u Bihaću — Bihaćki akademski klub, u Bosanskoj Kostajnici — Udruženje akademske omladine, u Bijeljini — Jugoslovenska akademska omladina, u Sarajevu — Udruženje studenata pravnika i Udruženje sarajevskih studenata, itd. U to vrijeme bilo je omogućeno neometano djelovanje samo raznim nacionalističkim i profašističkim organizacijama koje je sam režim forsirao i potpomagao kao sredstvo u borbi protiv komunizma. Prilikom odobravanja rada svakom novom društvu vlasti su redovno provjeravale političku prošlost organizatora i ako bi se tom prilikom mogao naslutiti komunistički uticaj, takvom društvu se nije dozvoljavalo osnivanje.

Zbog toga grupa naprednih banjalučkih studenata, od kojih je i potekla inicijativa za formiranje Kluba akademičara, a među kojima se nalazilo nekoliko onih koji su bili već poznati policiji kao komunistički orijentisani, u inicijativni odbor bira uglavnom studente prorežimski nastrojene ili politički neopredijeljene¹⁴⁾. Vlasti su odobrile osnivanje društva i ne sluteći da iza svega toga stoji najnapredniji dio banjalučke studentske omladine, predvođen komunistima.

U jednom letku Upravnog odbora KAB-a iz 1937. godine u kojem se govori o osnivanju društva i razlozima koji su naveli banjalučke studente da stvore svoju organizaciju, pisalo je: »Klub akademičara u Banjoj Luci pokrenut je u jedno teško vrijeme, u jesen 1934. godine, vrijeme kada su uslovi školovanja najvećeg dijela naše studentske omladine bili najteži, u sredini koja je kulturno u mnogom zaostala, u kraju koji ima 72,8% nepismenih. Tada se među nama banjalučkim studentima spontano javila misao o potrebi da mi sami uzmemo svoju sudbinu u svoje ruke, da stvorimo svoju studentsku organizaciju kroz koju ćemo moći i sami sebe kulturno obrazovati, a ujedno sve naše snage i sve naše sposobnosti posvetiti radu na kulturno-prosvjetnom podizanju svoje sredine i svoga kraja«¹⁵⁾.

Klub je već u prvoj godini poslije formiranja okupio oko 70 banjalučkih studenata¹⁶⁾. Iako se iz postojećih dokumenata ne može, zbog nedostatka podataka ove vrste, pratiti organizacioni razvoj KAB-a u čitavom periodu njegovog postojanja i rada prije rata, može se sa sigurnošću tvrditi da je broj studenata u toku pojedinih školskih godina bio približno isti, s tim što se sastav obnavljao jer su pojedini studenti po okončanju studija odlazili iz Kluba, a u isto vrijeme u njegov rad su uključivani svršeni maturanti banjalučkih

¹⁴⁾ Nije bilo moguće utvrditi sastav Inicijativnog odbora, jer u postojećim materijalima o tome nema podataka. Po sjećanju Feliksa Dedića, jednog od članova prvog Upravnog odbora KAB-a, bio je, između ostalih, u Inicijativni odbor biran i Feliks Nedjeljski. Za vrijeme rata bio u ustaškim redovima i poslije oslobođenja zemlje osuđen na smrt zbog saradnje sa okupatorom.

¹⁵⁾ Letak Upravnog odbora KAB-a pod naslovom »Šta je KAB?« ABK, Fond KAB-a, bez registarske oznake.

¹⁶⁾ Zapisnik KAB-a.

srednjih škola. O tome se može pisati uglavnom na osnovu sjećanja predratnih članova KAB-a koji, govoreći o radu studenata među srednjoškolskom omladinom, pominju naročito živu aktivnost u pravcu okupljanja naprednijih srednjoškolaca u Klubu akademičara. Tako su se, po sjećanju Dušanke Kovačević, u gimnaziji održavali sastanci napredne omladine i već u osmom razredu se znalo koji će đaci po završetku škole pristupiti Klubu¹⁷).

Iako je Klub osnovan sa istim ciljem kao i većina postojećih naprednih studentskih udruženja u Bosni i Hercegovini, on je djelovanjem u predratnim godinama daleko prešao okvire svog prvobitnog programa po kojemu se njegov rad trebalo da odvija u gradu i neposrednoj okolini i postao, tako reći, centar za razvijanje i propagandu marksističke misli u Bosanskoj krajini.

UČESĆE KAB-a U VAŽNIJIM AKCIJAMA KOJE JE KPJ ORGANIZOVALA POVODOM POLITIČKIH DOGAĐAJA U ZEMLJI I VAN ZEMLJE

Klub akademičara Banje Luke predstavljao je za čitavo ovo vrijeme, od osnivanja, avgusta 1934. godine pa do zabrane, aprila 1940. godine, jedan od najsnažnijih oslonaca banjolučke partijske organizacije u svim akcijama koje je organizovala u borbi protiv reakcionarnih režima stare Jugoslavije i borbi za političke i ekonomske zahtjeve najširih narodnih masa. Ovo je bilo lako ostvariti ako se ima u vidu da je nekoliko studenata, članova Kluba akademičara, već tada bilo organizovano u KPJ i SKOJ-u, a studenti Borivoje Ilić i Nikola Pavlič su u ovo vrijeme bili i članovi Mjesnog komiteta SKOJ-a¹⁸) i tako neposredno mogli da pokrenu i sprovedu mnoge KAB-ove akcije na direktnu inicijativu Partije.

Svakako da se ovim ne želi reći da je Klub akademičara bio neka čisto komunistička studentska organizacija ili da je djelovao samo i isključivo po uputstvima banjolučke partijske organizacije. KAB je u svojim redovima nastojao da okupi svu demokratski orijentisanu banjolučku studentsku omladinu i da je angažuje, prije svega, u akcijama za rješavanje političkih, ekonomskih, kulturnih i drugih zahtjeva studentske omladine, čiji je krajnji cilj bio stvaranje povoljnijih uslova njihova života i rada. A to što su studenti sve masovnije prihvatili liniju Partije i pružali joj podršku, nalazi svoje objašnjenje u činjenici da se u postojećim istorijskim uslovima Partija pokazala kao jedina politička snaga u zemlji koja se

¹⁷) »Sjećanje grupe članova KAB-a (Fikreta Dedića, Dušanke Kovačević, Bogdana Jerkovića, Avde Đumrukčića, Radomira Skakića i Ruže Oljače (o predratnom radu Partije, KAB-a, »Pelagića« i drugih političkih organizacija u B. Luci« (u daljem tekstu — »Sjećanja o predratnom radu Partije...«) str. 4, AIS, Memoarska građa.

¹⁸) Organizacija SKOJ-a u Banjoj Luci je koncem 1935. godine, čim su nastala velika hapšenja u Zagrebu, po naređenju PK Hrvatske raspuštena, a Nikola Pavlič tada ulazi u MK KP, čiji je član sve do provale partijske organizacije u Banjoj Luci, septembra 1936. godine. — AIS, zbirka RP II/149.

najdosljednije borila za demokratske zahtjeve masa, u čijem su se sklopu pojavljivali i čisto studentski zahtjevi.

Nastojeći da sprovedu u život direktivu Partije o osvajanju legalnih pozicija u političkom i društvenom životu zemlje, članovi Kluba akademičara su ne samo preko svojih stvaralačkih udruženja nego i aktivnim učešćem u nizu drugih organizacija i političkih partija nastojali što više popularisati politički program KPJ, koji je tražio demokratske slobode, pravo izbora i dogovora, slobodu sindikalnog obrazovanja, borbu protiv policijskih nasilja i dr. Tako pojedini studenti ulaze u Zemljoradničku stranku, Hrvatsku seljačku stranku, uključuju se u rad Seljačkog kola¹⁹⁾ i u rad drugih građanskih i režimskih organizacija da ostvare svoj uticaj u njima ili bar stvore manje grupe koje bi stalnim i upornim radom širile uticaj naprednih revolucionarnih snaga.

Pomažući nastojanja komunista da preko najrazličitijih vidova političke aktivnosti utiču u pravcu osvješćavanja narodnih masa i ukažu na prave uzroke tadašnje teške političke i ekonomske situacije u zemlji, studenti-kabovci rasturaju letke i ilegalne partijske listove i brošure, ispisuju parole, učestvuju u raznim političkim zborovima i pokreću niz protesta i demonstracija.

Avgusta mjeseca 1935. godine izvedene su demonstracije koje su organizovali članovi Kluba akademičara povodom hapšenja svojih kolega, banjolučkih studenata Fikreta Dedića i Milorada Gajića zbog rasturanja ilegalne brošure kojom se tražila amnestija političkih osuđenika. Tokom demonstracija, koje su u stvari značile protest protiv režima nasilja i progona, došlo je do otvorenog sukoba sa policijom i tom prilikom je uhapšena i zlostavljana grupa studenata. Ovo je izazvalo oštro negodovanje javnog mnijenja u gradu, pa su i opozicioni građanski političari, osuđujući ovakve brutalne postupke policije, zahtijevali kod nadležnih vlasti puštanje na slobodu zatvorenih studenata.

U vrijeme predizborne aktivnosti, pred petomajske izbore 1935. godine, na zboru Udružene opozicije, uz nekoliko hiljada banjolučkih radnika i građana, masovno su učestvovali napredni banjolučki studenti. Iste te godine, na prvom radničko-seljačkom zboru u Klačnicama, koji je organizovala partijska organizacija Banje Luke, učestvovalo je 5.000 radnika i seljaka, naprednih građana i studenata²⁰⁾. Studenti-kabovci su tom prilikom ispisali prigodne parole kao »dole seljački dugovi« i sl., i zajedno sa ostalim učesnicima manifestirali zahtjeve za političkim i demokratskim slobodama. Ovo je bila jedna od najbolje organizovanih i najznačajnijih akcija koju je banjolučka partijska organizacija provela prije provale 1936. godine.

Pružajući podršku pokušajima Partije da uspostavi saradnju sa građanskim političarima iz Udružene opozicije, koji su se naročito intenzivirali u periodu sve otvorenije opasnosti od njemačkog i talijanskog fašizma i njegovih prijetnji nezavisnosti Jugoslavije,

¹⁹⁾ AIS, zbirka RP II/360.

²⁰⁾ Šefket Maglajlić, navedena sjećanja, »40 godina«, knj. II, str. 64.

studenti iz KAB-a se u isto vrijeme zalažu na sprečavanju svih pokušaja jačanja u gradu fašističkih pokreta Hođere, Ljotića i dr., protiv širenja uticaja reakcionarnih klerofašističkih elemenata, koji su otvoreno istupali protiv ideja radničkog pokreta i svih naprednih radničkih, studentskih i đačkih udruženja i njihovih akcija.

Tako je »Jugoslavenski list« zabilježio razbijanje Ljotićevog zbora u Banjoj Luci aprila 1938. godine, a tom prilikom je intervenisala i policija²¹). Isto tako došlo je do otvorenog sukoba Ljotićevaca sa kabovcima 10. avgusta 1939. godine²²). Često se dešavalo da radnici i studenti svojim demonstrativnim istupima potpuno onemogućavaju održavanje Hođerinih i Ljotićevih zborova. Tako je rasturen Hođerin zbor 1938. godine, kada je usljed energičnog istupa radnika, studenata, đaka i drugih naprednih elemenata u gradu Hođera bio prinuđen da već nakon nekoliko minuta govora siđe sa tribine²³).

U nizu akcija političkog karaktera potrebno je istaći i učešće naprednih studenata u demonstracijama koje su bile organizirane u vrijeme održavanja Učiteljskog kongresa u Banjoj Luci, u ljeto 1939. godine. Mjesni komitet i komunisti u Banjoj Luci odlučili su da Učiteljski kongres iskoriste za javnu političku manifestaciju uz aktivno učešće radnika i ostalih naprednih snaga u mjestu, na kojoj bi se isticale aktuelne političke parole u duhu odbrane zemlje od ratne opasnosti i fašizma, kao i potrebe okupljanja svih progresivnih i rodoljubivih snaga na tom planu. I pored budnosti i intervencije policije, demonstracije su izvedene i prvog i drugog dana Kongresa, a napredno učiteljstvo, odbacujući svaki pokušaj da se stavi u službu nove politike sporazuma Cvetković-Maček, tom prilikom je dobilo masovnu podršku radnika, đaka, studenata i naprednih građana Banje Luke²⁴).

Studenti-kabovci uzimaju najmasovnije učešće u demonstracijama i akcijama koje je KPJ organizovala povodom anšlusa, povodom krize oko Čehoslovačke i drugih međunarodnih događaja. Isto tako, u vrijeme kada je domaća buržoazija pripremala izdaju zemlje, a Komunistička partija organizovala svenarodni otpor protiv pristupanja Trojnom paktu, i u Banjoj Luci su organizovane demonstracije u kojima među prvim demonstrantima istupaju članovi Kluba akademičara²⁵).

²¹) »Jugoslavenski list« br. 87, Sarajevo 1938.

²²) Arhiva SFRJ, Fond Milana Stojadinovića, fasc. 101, oмот VII, Bilten Odjeljenja državne zaštite, avgust 1939, 5.

²³) Sitnica Ahmet: »Neki štrajkovi u B. Luci prije rata«, AIS, Memoarska građa.

²⁴) Dimitrije Bajalica: »Demonstracije učitelja u Banjoj Luci«, »40 godina«, knj. 3, str. 446.

²⁵) Za posljednju godinu dana nema sačuvane osnovne izvorne građe, tako da se ne mogu pružiti neki konkretniji podaci o učešću KAB-a u političkim i drugim akcijama u tom periodu. Uglavnom, po sjećanju predratnih članova KAB-a nijedna akcija koju su u to vrijeme organizovale mjesna partijska ili skojevska organizacija, nije prošla bez najaktivnijeg učešća i studenata — kabovaca.

KULTURNO-PROSVJETNA DJELATNOST KLUBA AKADEMIČARA

Rad KAB-a se odvijao preko niza sekcija koje su formirane pri Klubu i koje su organizovale i rukovodile cjelokupnom raznovrsnom djelatnošću studenata²⁶⁾. Međutim, neke od ovih sekcija radile su samo povremeno i nisu mogle svoje planove da ispune do kraja, bilo da je u pitanju bio nedostatak prostorija, slaba finansijska mogućnost Kluba, ili da su pojedine akcije direktno onemogućavane mjerama vlasti koje su, čim se KAB svojim radom afirmisao kao napredno udruženje, na sve moguće načine ometale njegovo uspješno djelovanje. Od svih formiranih sekcija za čitavo vrijeme postojanja KAB-a u predratnim godinama naročito značajan rad razvila je kulturno-prosvjetna sekcija Kluba preko koje su studenti u prvom redu nastojali da pomognu kulturno i prosvjetno podizanje širokih narodnih masa, kako u Banjoj Luci, tako i u Bosanskoj krajini.

Već od prvih dana kulturno-prosvjetna sekcija KAB-a pokušala je da uskladi svoj rad sa postojećim kulturno-prosvjetnim društvima u mjestu i u tom cilju nastojala da stvori principijelne osnove za saradnju. Prvi korak u tom pravcu učinjen je na zajedničkom sastanku predstavnika svih mjesnih kulturno-prosvjetnih društava, koji je održan decembra mjeseca 1934. godine, ali »zbog izvjesnih poteškoća i neprihvatljivih zahtjeva odbora mjesnih društava, nije došlo do nikakvih konkretnih rezultata«²⁷⁾. KAB je, naime, kao akademsko udruženje u odnosu prema drugim kulturnim udruženjima zastupalo ustaljene akademske principe o poštivanju slobode i autonomnosti svake kulturne organizacije, u isto vrijeme želeći da se istim principima rukovode svi oni koji bi učestvovali u zajedničkom kulturnom radu sa njima i zbog toga se nije složio da radi isključivo pod njihovim imenom. Isto tako, kada je bilo riječi o zajedničkom organizovanju predavanja, KAB se nije složio da preпусти izbor tema i predavača isključivo ovim društvima.

Klub akademičara je, međutim, od samog osnivanja, vlastitim sredstvima i snagama organizovao niz pojedinačnih predavanja i predavanja u vidu ciklusa. Tako je već u vremenu od 28. oktobra 1934. godine do 17. februara 1935. godine održan ciklus prirodno-naučnih predavanja, a u 1935-1936. godini društveno-politički i filozofski ciklus. Za ova predavanja KAB je angažovao mnoge poznate kulturne, političke i javne radnike iz Banje Luke i drugih centara u zemlji: dra Vasu Butozana, ing Slavišu Vajnera, dr Mladena Stojanovića, dr Branka Čubrilovića, dr Riharda Podhorskog, dr Alberta Bazalu, Jovana Popovića, dr Vojislava Vučkovića, Dušana Matića, Safeta Krupića, Branka Zagorca, i dr. Pored predavača iz Banje Luke i zemlje, KAB je uspio da angažuje i dr Lea Vokača, direktora odjeljenja Ministarstva spoljnih poslova u Pragu, koji je

²⁶⁾ Pored kulturno-prosvjetne sekcije KAB je tokom rada osnovao i administrativnu, obavještajnu, muzičku, diletantsku, šahovsku, sportsku, fotosekciju, radioamatersku i reklamni odsjek. — Zapisnik KAB-a.

²⁷⁾ Zapisnik KAB-a.

na poziv Kolarčevog narodnog univerziteta došao u Jugoslaviju da održi niz predavanja. U Banjoj Luci on je istupao sa temom — Medunarodna uloga i značaj Male antante.

Ova KAB-ova predavanja, koja su se mogla porediti sa sličnim kulturnim akcijama u najvećim kulturnim centrima u zemlji, po svom naučnom nivou i aktuelnosti²⁸⁾ od samog početka nailazi na ogromno interesovanje građanstva i ostale javnosti. Dok su predavanja koja su organizovala druga kulturna društva u mjestu privlačila samo mali broj posjetilaca, KAB-ova predavanja redovno je posjećivalo oko 300, a ponekad je taj broj dostizao i cifru od 700 slušalaca. Iako je ovakav interes građanstva, radničke i naročito srednjoškolske omladine bio posljedica već pomenute aktuelnosti tema i angažovanja poznatih predavača, neosporno je da su na to uticali i drugi faktori. Bez obzira što je to bilo vrijeme kada su slobodnu riječ i naprednu misao onemogućavali predstavnici režima, studenti su se redovno pripremali za ova predavanja i neovisno od tematike koja se tretirala pokretali diskusiju u pravcu marksističkog objašnjavanja pitanja koja su bila predmet predavanja, ukoliko to sam predavač ne bi učinio tokom izlaganja.

Ovakva smjela istupanja studenata izvršila su moćan uticaj na slušaoce i stvorila od ovih skupova mjesta na kojima su prigušivane napredne snage slobodnije istupale.

Sva predavanja, kao i ostale akcije Kluba akademičara, odvijali su se uz stalnu prisotnost policije i vlasti. Njihovi predstavnici i policijski agenti redovno su se pojavljivali na ovim predavanjima, često bili izazivači nereda i na sve moguće načine ometali normalno održavanje ovih priredaba. Svaka malo slobodnije izražena misao bivala je uzrok prijetnji i kažnjavanja. Ne samo da su zabranjivane diskusije na predavanjima nego se često dešavalo da pojedina predavanja nisu ni održana zbog izričite zabrane policije. Tako je uprava policije zabranila predavanje koje je u Klubu trebalo da održi student Skender Kulenović prilikom turneje muslimanske akademske omladine, o problemu razduženja seljaka. Isto tako bilo je zabranjeno predavanje Dušana Matića, profesora iz Beograda, o fašizmu i kulturi, a zabrana je dignuta tek nakon intervencije studenata kod bana²⁹⁾.

Bojeći se prihvatanja naprednih ideja i uticaja koje su ovim putem studenti vršili na srednjoškolsku omladinu, školske vlasti su zabranjivale pristup đacima na KAB-ova predavanja. Gimnazija je, štaviše, slala pojedine profesore da izviđaju ko od đaka posjećuje ova predavanja i protiv njih su poduzimane najstrožije mjere³⁰⁾.

²⁸⁾ Evo samo nekih naslova tema: Prirodne nauke i društvo, Problem kulture, Problem umjetnosti, Uvod u teoriju relativiteta, Tuberkuloza i društvo, Hipoteza o postanku života, O asanaciji sela, Socijalizacija medicine, Uloga knjige u društvu, Fašizam i kultura, Oblici savremene društvene stvarnosti, Rase i društvo, Imperijalizam i kolonijalna politika, Seljački pokret i njegovo opravdanje, Prijatelji mira i prijatelji rata, Demokracija i narod, Naši problemi i naša stvarnost, Španija u plamenu, Kako će izgledati budući rat itd. itd. — Zapisnik KAB-a.

²⁹⁾ Zapisnik KAB-a.

³⁰⁾ Isto.

Protiv ovakvih postupaka vlasti i policije studenti su otvoreno i smjelo istupali zahtijevajući potpunu slobodu predavanja, diskusija i pristupa svoj omladini na njihove priredbe, povećanje stavke u banovinskom budžetu za narodno prosvjećivanje i pomoć Klubu sa te stavke za njegov kulturno-prosvjetni rad. Dajući opšti zaključak o radu kulturno-prosvjetne sekcije na drugoj godišnjoj skupštini Kluba, održanoj 8. septembra 1935. godine, konstatujući da ista nije ispunila svoj cjelokupni program, studenti-kabovci ističu: »Krivnja nije na nama, krivnja je na objektivnim okolnostima van nas. Mi kao dio fronta napredne intelektualne omladine koja želi i hoće aktivno i samoprijegorno da učestvuje u izmjeni i ozdravljenju naše društvene i kulturne stvarnosti moramo jasno i odlučno da kažemo: mi hoćemo zdrave i slobodne uslove društvenog života, proventiliranu kulturnu i političku atmosferu, hoćemo da služimo socijalnom progresu, a ne socijalnom mračnjaštvu i reakciji. Mi nismo došli sa Marsa. Mi smo sinovi ove zemlje, dio ovog naroda, te golih šaka i praznih džepova mi hoćemo da radimo u interesu svoje zemlje i slobode i napretka svog ispaćenog naroda«³¹⁾.

Kao odgovor na nastojanja vlasti da parališe djelatnost naprednih studenata i da je skući u najuže moguće granice, ispoljavala se sve veća upornost i istrajnost u radu, koja je nailazila na simpatije progresivnih i demokratskih snaga u gradu i cijeloj Bosanskoj krajini. Zahvaljujući postignutim rezultatima nakon nepune dvije godine, kulturno-prosvjetna sekcija KAB-a prerasta u Narodni univerzitet, te preko svog delegata učestvuje na Prvom kongresu narodnih univerziteta, koji donosi odluku o stvaranju Saveza narodnih univerziteta. Ovo uključivanje u Savez narodnih univerziteta ne samo da je značilo priznanje KAB-ovog kulturno-prosvjetnog rada od strane renomiranih kulturnih institucija i radnika u zemlji nego je omogućilo i čvršću saradnju s tim institucijama. Naročito je značajnu pomoć pružio KAB-u Kolarčev narodni univerzitet u Beogradu koji je plaćao putne troškove predavačima, slao KAB-u svoje naučne edicije, te davao uputstva kako bi ovaj kulturni rad bio zaista narodu koristan i pristupačan.

Osnivanje Narodnog univerziteta KAB-a bilo je zabilježeno i u mjesnoj štampi koja je istakla da je pravo čudo da Banja Luka, kao centar banovine i Bosanske krajine nije imala svoj narodni univerzitet, čija bi se djelatnost prostirala na cijelu Krajinu. To tim prije što se radi o kraju koji »vapije za radom na kulturno-ekonomskom podizanju stanovništva, gdje je nepismenost najveća, ekonomski uslovi rđavi, a sujevjerja nigdje u tolikoj mjeri«³²⁾. Ovaj događaj je još značajniji ako se ima u vidu da se do osnivanja KAB-a kulturni život u Banjoj Luci i okolini nije, tako reći, ni osjećao zahvaljujući indolentnosti režimskih kulturnih društava koja su malo vodila računa o neophodnosti takvog rada u ovom kraju zemlje.

Osim navedenih predavanja koja je organizovao u Banjoj Luci i drugim mjestima Krajine, Klub akademičara Banje Luke je u

³¹⁾ Isto.

³²⁾ »Vrbaske novine« br. 986, Banja Luka 1936, str. 6.

okviru svog kulturno-prosvjetnog djelovanja poduzimao i akcije za osnivanje biblioteka i čitaonica, radio na osnivanju pododbora za proučavanje i podizanje sela, organizovao usmene novine, književne večeri i niz priredaba sa naprednim programom u mnogim mjestima Bosanske krajine³³). Mnoge od pomenutih akcija studenti nisu mogli do kraja realizovati i one su, usljed otpora vlasti, često ostajale samo pokušaji. Tako je, npr. kada je KAB sredinom aprila 1935. godine pokrenuo pitanje osnivanja nezavisne savremene čitaonice, uprava policije bila protiv toga uz motivaciju da »KAB nema u pravilima taksativno navedeno obrazovanje čitaonica«³⁴). Ove i slične zabrane bile su samo znak bojazni režima od sve očiglednijeg snaženja naprednog omladinskog pokreta i širenja naprednih ideja putem ovakve aktivnosti studenata u gradu i okolnim mjestima. Zato kulturno-prosvjetna djelatnost Kluba, u političkim uslovima kada je i ovakav oblik društvene djelatnosti bio onemogućavan i gušen, često poprima izrazito politički karakter. »Nema kulture koja bi pod kundacima reakcije i diktature mogla da uspijeva«³⁵) otvoreno su govorili studenti i zahtijevali priznavanje širokih političkih sloboda naroda i slobodno ispovijedanje svih političkih nazora kao — neophodne uslove za ispravan i stvaran kulturno-prosvjetni rad.

RAD KLUBA AKADEMIČARA BANJE LUKE NA SELU

Od samog osnivanja Klub akademičara Banje Luke nastojao je da organizuje što svestraniju pomoć zaostalim selima u banjolučkom srezu. Na svojim sastancima studenti su mnogo raspravljali o mogućnostima povezivanja sa selom, nastojeći da pronađu najprikladnije forme ovakve aktivnosti koje ne bi bile upadne policiji, a kojima bi u isto vrijeme mogli da ukazuju seljaku na stvarne uzroke njegove bijede i zaostalosti i pomognu nastojanjima Partije u uključivanju i najširih seljačkih masa u borbu za razrješenje političkih, ekonomskih, socijalnih i drugih problema.

Usljed nedostatka materijalnih sredstava Klub nije bio u mogućnosti da samostalno poduzme neke zamašnije akcije na selu, pa je početkom jula 1935. godine pokrenuo pitanje zajedničkog rada sa Sekcijom agronoma u Banjoj Luci. U programu koji je izradila grupa članova KAB-a zadužena za rad sa selom bile su uključene akcije u cilju podizanja pismenosti i higijenskih uslova života na selu, osnivanje knjižnica i čitaonica, pomoć u izgradnji raznih objekata (mostova, puteva i sl.), pružanje poljoprivrednih pouka, rad na

³³) Po svom uspjehu bile su naročito poznate KAB-ove priredbe u Bosanskom Novom i Derventi. Inače, ove priredbe po oblicima istupanja i sadržajnosti predstavljale su za gledaoce nešto sasvim novo. Pored drama »Zakopajte mrtve« od Irvina Šoa, Nušićeve »Vlasti«, Čapekove »Mati« i drugih, studenti prvi put izvode na priredbama i horske recitacije. — Sjećanja o predratnom radu Partije..., str. 7.

³⁴) Zapisnik KAB-a.

³⁵) Isto.

suzbijanju praznovjerstva, skupljanje statističkih podataka, organizovanje akcija u svrhu unapređenja poljoprivrede i drugo.

Uspostavljena je živa veza sa selima Glamočani, Čardačani, Klašnice i drugim selima u srezu, gdje su studenti u zajednici sa Sekcijom agronoma i kulturnim društvom »Zmijanje« obilazili seoske ekonomije i bliže se upoznavali sa životom seljaka i njegovim problemima. Pored niza praktičnih akcija³⁶⁾ studenti su držali predavanja, održavali priredbe sa programima napredne sadržine i vodili razgovore sa seljacima o unapređenju života na selu.

Koristeći se svakom mogućnošću da se povežu sa seljaštvom, članovi Kluba akademičara pojavljuju se i kao glavni organizatori proslave povodom 20-godišnjice smrti književnika i tribuna Petra Kočića, pa su tu proslavu u zajednici sa kulturnim društvom »Zmijanje« zamislili na širokoj osnovi održavanjem priredaba u nizu zmijanjskih sela. Ali, već poslije prve proslave u selu Klašnicama 23. avgusta 1936. godine³⁷⁾ Sresko načelstvo donosi odluku o zabrani održavanja sljedećeg pomena sa programom koji je posvećen Petru Kočiću u mjestima Kola i Klisine. U obrazloženju ove zabrane, upućene tadašnjem predsjedniku društva »Zmijanje«, Ing Milanu Jankoviću, stoji: »Vi ste u Klašnicama prekoračili granice odobrenja ovog pomena pa ste pored pomena priredili i koncert sa naročitim programom i deklamacijama, a da predhodno niste podnijeli načelstvu tačan program priredbe i prijavili koje ćete pjesme recitovati. Tako se dogodilo da ste u Klašnicama odobrili da se recituju i pjesme³⁸⁾ koje najmanje imaju veze sa kulturnim radom Petra Kočića i koje su mogle da prouzrokuju nered i metež kod prisutnih³⁹⁾.

Nije nikakvo čuđo što su vlasti oštro reagirale na ovakve KAB-ove akcije, jer su se napredni studenti i koristili ovim priredbama, da bi samim programom, kao i direktnim kontaktom sa seljacima pridonijeli podizanju masa iz krajnje zaostalosti i neznanja na jedan viši stupanj kulturno-socijalne svijesti, da bi ih okupili oko programa borbe za ostvarenje njihovih osnovnih životnih zahtjeva, programa za čije su se puno ostvarenje zalagali jugoslovenski komunisti.

Nazivajući Klub akademičara Banje Luke »centrom marksističke akcije u cijeloj Vrbaskoj banovini« i komentarišući njegove raznovrsne oblike djelovanja među srednjoškolcima, radnicima i

³⁶⁾ 25. jula 1935. godine organizovana je radna kolona u selo Čardačane. Tu su studenti podigli jednu silo-jamu i đubrište. Tom prilikom pravljen je i statistički popis pojedinih vrsta bolesti od kojih su болоvali stanovnici ovog sela. Ovi podaci nisu sačuvani. Po sjećanju Bogdana Jerkovića, jednog od učesnika u ovoj akciji, samo na TBC otpadalo je oko 33% od svih slučajeva. Ovom prilikom su studenti seljacima dijelili i list »Narodnu pravdu«. — Sjećanja o predratnom radu Partije..., str. 33.

³⁷⁾ »Vrbaske novine« br. 1.073, Banja Luka 1936, str. 2.

³⁸⁾ Ovo se odnosilo na horsku recitaciju »Kmetovi«, koju su izveli studenti, a u kojoj su stihovi »mi nemamo svjetla ni mirne noći« posebno revolucionirali predstavnike vlasti. — »Vrbaske novine« br. 1.073, Banja Luka 1936, str. 2.

³⁹⁾ Fotokopija odluke Sreskog načelstva pod br. 20.207 od 25. avgusta 1936. godine u ABK, Fond KAB-a, bez registarske oznake.

građanstvom, u jednom članku koji je objavljen u Biltenu jugoslovenskog antimarksističkog komiteta, pod naslovom »Šta je KAB?« posebno se ističe »opasnost« od rada studenata na selu. »Među seljacima vrše propagandu uvlačeći se u razne kulturne misije i preko raznovrsnih opozicionih političkih zborova. Računajući na jaka nacionalna osjećanja krajiškog seljaka, oni mu prilaze kao sljedbenici Petra Kočića, Gavrila Principa i dr... Razumije se da ova akcija često ne uspijeva, ali je neobično opasan stalan individualan kontakt koji marksisti studenti održavaju sa seljacima«⁴⁰).

Pored svih prepreka koje su im činjene u cilju onemogućavanja intenzivnijeg rada na selu studenti su uvijek iznalazili nove forme i načine da se povežu sa seljačkim masama i da im praktičnim primjerima pokažu da oni ne vode borbu samo za poboljšanje životnih uslova studenata i uslova njihova školovanja već da su voljni u isto vrijeme pomoći seljaku u borbi za ispunjavanje njegovih osnovnih životnih zahtjeva, pružiti mu više prosvjete, više kulture, ukazujući mu u isto vrijeme na potrebe njegova uključivanja u opšti pokret svih naprednih snaga u zemlji. U okviru takve političke aktivnosti na selu veliku ulogu odigrao je list »Narodna pravda«, koji je odlukom banjolučke partijske organizacije pokrenut u ljeto 1935. godine i čiji su saradnici, kao i članovi redakcije bili pretežno studenti-kabovci: Nikola Pavlić, Milorad Gajić, Bogdan Jerković i drugi. Ovaj list bio je specijalno namijenjen selu i, mada je izlazio samo kratko vrijeme, pobudio je veliko interesovanje seljaštva cijele zemlje svojim pristupačnim načinom pisanja i savremenom problematikom koju je na svojim stranama tretirao krajnje smjelo i otvoreno. O tom uspjehu lista govori i tiraž koji je iz broja u broj bivao veći. Dok je prvi broj štampan u 2.500 primjerala, peti i posljednji broj je štampan u 10.000⁴¹).

Već u prvom broju lista, u članku pod naslovom »Našim saradnicima«, pozivajući seljake cijele zemlje da sarađuju u listu, redakcija se obraća riječima: »Pozivamo sve naše seljake iz cijele Jugoslavije i one koji su možda izvan nje — da nam pišu o svemu što im leži na srcu a nemaju kome da se izjadaju. Tu treba prije svega pisati čistu istinu o teškoćama koje seljake snalaze u današnjem životu. Jer i drugi treba da doznaju kako se trpi i bori, pa da se mogu sjediniti u zajedničkoj borbi za jednu te istu stvar... Pišite o svemu slobodno i iskreno! Jedino na taj način, ako vi shvatite pravi cilj »Narodne pravde« i budete pisali sami u njoj o svemu što vas žulja, ona će moći da dostojno ispunji svoj zadatak, a taj je: da seljak seljaku kaže istine što god se više može«⁴²).

Iako je list »Narodna pravda« izlazio kratko vrijeme, jer je nakon petog broja bio zabranjen, njegova pojava značila je krupan događaj u predratnoj naprednoj štampi. Na stranicama lista seljaci su iz svih krajeva zemlje preko svojih mnogobrojnih dopisa govorili o

⁴⁰) »Bilten jugoslovenskog antimarksističkog komiteta« br. 6, Beograd 1937.

⁴¹) Milorad Gajić: »Pet brojeva »Narodne pravde«, »40 godina«, knj. IV, str. 308.

⁴²) »Narodna pravda« br. 1, Banja Luka 1935, str. 6.

svojim nevoljama, otvoreno iznosili sve svoje probleme i uvidjeli potrebu zajedničke akcije i srpskog, i hrvatskog i slovenačkog seljaka.

Kako je seljaštvo prihvatilo ovaj list preko koga je otvoreno moglo da kaže sve ono što misli i osjeća i kako je u pokretačima i izdavačima »Narodne pravde« stvarno našlo zastupnika svojih interesa, vidi se iz čitavog niza dopisa koje je uredništvo lista primalo. Tako seljaci iz okoline Kruševca pišu: »Čitajući »Narodnu pravdu« vidjeli smo da ima stvarno ljudi koji rade za spas seljaka i radnika. To nas raduje i kuraži. Mi pružamo ruku svakom takvom čovjeku i pozdravljamo svaki njegov rad u tom pravcu, a u isto vrijeme pomaćemo ga... «⁴³⁾

List je upoznao seljaštvo sa razvojem političke situacije komentarišući mnoge političke događaje u zemlji, dok se na spoljno-političkom planu zalagao za uspostavljanje odnosa sa Sovjetskim Savezom.

Shvatajući značaj i potrebu ideološkog obrazovanja seoske čita-lacke publike, uredništvo lista je preko posebne rubrike »Radničko-seljačka škola« pružalo na pristupačan način osnovna saznanja o marksističkom pogledu na svijet.

Pogodivši tako i iznoseći na javnost sva ona pitanja koja su interesovala seljake, postavljajući u isto vrijeme zahtjeve da se ta pitanja i riješe u njegovu korist, list je izvršio određeni uticaj na seljačke mase širom zemlje. Izlazeći u vrijeme kada je u mnogim mjestima u zemlji pokrenut niz partijskih i drugih naprednih listova sa ciljem jačanja revolucionarnog pokreta uopšte, list »Narodna pravda« značio je u tom pogledu krupan doprinos i odigrao znatnu ulogu u pridobijanju seljačkih masa i angažovanju na aktuelnim pitanjima sela, kao i na njihovom privlačenju na pozicije naprednog demokratskog pokreta. Evidentna je činjenica da je to velikim dijelom zasluga brojnih članova KAB-a.

SARADNJA KAB-a SA NAPREDNIM STUDENTSKIM I DRUGIM DRUŠTVIMA U MJESTU I ZEMLJI

Kada se govori i piše o djelovanju članova Kluba akademičara u predratnim godinama, mora se izaći izvan okvira njihova rada u samom Klubu, jer su studenti za čitavo ovo vrijeme održavali veze i razvijali široku saradnju sa mnogim građanskim i radničkim društvima u mjestu i sa nizom naprednih studentskih organizacija u cijeloj zemlji. Kao organski dio revolucionarno-demokratskih snaga u Banjoj Luci i Bosanskoj krajini KAB djeluje uporedo uz društvo »Pelagić«, »Borac«, »Budućnost«, »Prijatelji prirode«, »Ženski pokret« i uz druga radnička i građanska društva u gradu, zatim uz postojeća đačka udruženja u Gimnaziji i Učiteljskoj školi, koja su bila nosioci naprednih shvatanja među đačkom omladinom. Razvija-

⁴³⁾ »Narodna pravda« br. 3-4, Banja Luka 1935, str. 5.

jući saradnju sa radničkim društvima studenti-kabovci su se aktivno uključivali u njihov rad, primali određena zaduženja, i na taj način su radili na ostvarivanju akcionog i idjenog jedinstva radničke i intelektualne omladine. To se postizalo izletima »Prijetelja prirode«, preko hora »Pelagić« i individualnim kontaktima studenata sa radničkom omladinom, koji su podržavali radničke akcije, bile one ekonomske, kulturne ili druge prirode, ispoljavajući u svakoj prilici svoj borbeni stav i privrženost idejama radničkog pokreta. Oni su redovno isticali da se od radničke omladine niukoliko ne razlikuju ni po svojim shvatanjima ni po svom ekonomskom i društvenom položaju. Tako npr., govoreći o položaju studentskih masa, član Kluba Osman Karabegović je, na drugoj godišnjoj skupštini KAB-a, pored ostalog rekao: »Tip hajdelberškog i salonskog studenta iščezao je sa naše društvene pozornice i ustupio mjestu studentu pauperu, studentu borcu i proleteru. Nov student znači jasnu i zrelu društvenu svijest koja izrasta iz samih osnova ekonomske iscjedenosti najprogresivnije društvene klase, on je svoje mjesto jasno saznao i u surovoj borbi za poboljšanje svoga životnog standarda obuhvata ujedno borbu za najpotpunija prava najširih radnih masa, prava na život i slobodu«⁴⁴).

Iako je KAB okupljao i aktivirao uglavnom studentsku omladinu u kulturnom i društvenom životu grada, on je izvršio veliki uticaj na srednjoškolsku omladinu orijentišući je u naprednom i demokratskom pravcu. U tom pogledu su vidnu ulogu imala KAB-ova predavanja koja su, i pored najstrožijeg nadzora i kažnjavanja od strane školskih vlasti, privlačila veliki broj đaka. Osim toga, mnoga srednjoškolska društva i literarne družine, diskusioni klubovi itd. organizovali su i razvijali svoj rad uz neposrednu pomoć studenata-kabovaca, kao npr. »Mlada Jugoslavija« u Gimnaziji, »Petar Kočić« na Učiteljskoj školi i dr. Na ove mlade generacije koje će odigrati značajnu ulogu u revolucionarnom pokretu u godinama koje su prethodile drugom svjetskom ratu, izvršila je ne mali uticaj za njihovo opredjeljivanje u tom pravcu marksistička literatura. Iako u to vrijeme zabranjivana i malobrojna, ova literatura se prenosila iz ruke u ruku, vaspitavala ove mlade generacije i omogućavala sticanje osnovnih znanja iz oblasti marksizma. Čitan je Talhajmerov »Uvod u dijalektički materijalizam« i druga pristupačna djela ove vrste, kao i mnogobrojna djela socijalne literature od Gorkog, Sinklera, Londona i dr.

Kao akademsko udruženje KAB uspostavlja svestranu saradnju sa drugim naprednim studentskim udruženjima u Bihaću, Bosanskoj Kostajnici, Prijedoru, Bosanskom Novom, Bijeljini, Jajcu, Derventi, itd., kao i naprednim studentima i njihovim organizacijama u univerzitetskim centrima u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani. S obzirom da su neke od ovih organizacija formirane ranije nego Klub akademičara u Banjoj Luci i da su imale za sobom po nekoliko godina rada i stečena iskustva, to su pojedini članovi KAB-a imali zaduženja da uspostave veze sa ovim društvima u cilju pri-

⁴⁴) Zapisnik KAB-a.

hvatanja i prenošenja ovih iskustava i njihovih formi rada, prilagođavajući ih mjestu i uslovima u kojima su djelovali banjolučki studenti. Tako su npr. banjolučki studenti usopstavili kontakt sa agrarnim klubom »Njiva« u Ljubljani, čijim se šemama za ispitivanje sela koristio KAB u planiranju i organizovanju sličnog rada po krajiškim selima. U svrhu koordinacije rada i saradnje na kulturno-prosvjetnom planu održana je 9. januara 1935. godine⁴⁵⁾ u Zagrebu konferencija Kostajničkog, Bihaćkog i Banjolučkog kluba. U rezoluciji koja je tom prilikom donesena zaključeno da će ova tri kluba raditi na okupljanju svih studenata Vrbaske banovine u svrhu zaštite njihovih staleških interesa, radi osnivanja stručnih biblioteka, održavanja analfabetskih i jezičnih tečajeva, osnivanja seoskih čitaonica i održavanja predavanja iz oblasti ekonomskog, društvenog i kulturnog života. U smislu ovog programa ustanovljen je i djelokrug rada pojedinih klubova na teritoriji Vrbaske banovine.

Inicijativom Kluba akademičara Banje Luke dolazi do konferencije studenata Bosanaca i Hercegovaca u Zagrebu, na kojoj je donijeta odluka o formiranju pokrajinskog udruženja studenata Bosne i Hercegovine — Brazda — a nekoliko članova KAB-a koji su studirali u Pragu učestvuju u akciji za osnivanje tamošnjeg bosansko-hercegovačkog studentskog kluba.

Saradnja akademičara Banje Luke sa naprednim studentskim masama naročito se intenzivirala u vrijeme pokreta za autonomiju univerziteta. Uključujući se u opštu studentsku akciju za izmjenu Uredbe o univerzitetima, »koja je od studenata načinila pandure i pogazila sve slobode studenta-čovjeka«⁴⁶⁾, članovi Kluba akademičara donijeli su na Drugoj godišnjoj skupštini rezoluciju⁴⁷⁾ koja je upućena Univerzitetском сенату i ministru prosvjete u Beogradu, a koja je, pored ostalih zahtjeva, tražila:

»1. Da se u »Opštoj uredbi o univerzitetima« izmijene svi paragrafi koji su okrnjili autonomiju univerziteta.

2. Da se zabrani samozvano predstavljanje studenata Jugoslavije raznim jugofašističkim klubovima koji sa upravama pravih studentskih udruženja nemaju nikakve veze.

3. Da se studentima, aktivnim policijskim agentima na univerzitetu zabrani upis na univerzitet ako ne napuste zanimanje nedostojno studenta-akademskog građanina.

4. Da se svi studenti zatvoreni i osuđeni radi svojih političkih ubjeđenja puste na slobodu, a protjerani vrata na studije.

5. Da se onemogući jugofašistički i policijski teror na univerzitetu i dopusti puna sloboda zбора i dogovora u univerzitetској згради za sve studente.«

Pored ove, na istoj skupštini donesena je i rezolucija koja je postavljala zahtjeve za poboljšanje ekonomskog položaja studenata na teritoriji Vrbaske banovine, kao i strogu istragu povodom zlostav-

⁴⁵⁾ Isto.

⁴⁶⁾ Isto.

⁴⁷⁾ Isto.

ljanja i policijskog terora nad banjolučkim studentima prilikom demonstracija za puštanje uhapšenih studenata⁴⁸⁾.

Tako je KAB, uz ostala napredna studentska udruženja u zemlji, bio pokretač niza političkih akcija, od onih kada se radilo o ispunjenju čisto studentskih zahtjeva u okviru univerziteta, pa do njihove aktivnosti u političkoj borbi koju su na širem planu organizovale KPJ i SKOJ.

U okviru priprema za Svjetski omladinski kongres za mir, protiv rata i fašizma, koje su u cijeloj zemlji prošle u znaku održavanja mnogobrojnih konferencija, mitinga, organizovanja mirovnih odbora i drugih oblika istupanja kojima je napredna omladina pod neposrednim rukovodstvom SKOJ-a nastojala da obilježi ovaj značajan događaj pokazujući time da stoji na strani svih miroljubivih snaga u svijetu u borbi za očuvanje mira, i napredna studentska omladina Banje Luke tim povodom održala je 16. avgusta 1936. godine konferenciju kojoj su prisustvovali i predstavnici svih akademskih klubova u Bosni i Hercegovini. Ističući da nepokolebljivo stoji na odbrani principa Društva naroda, mira i ljubavi među svim narodima, omladina grada Banje Luke podvlači u rezoluciji, koja je na ovom skupu donesena, da u »svjetskom omladinskom kongresu vidi najснаžнји instrument iskrene potpore naporima svih demokratskih snaga u svijetu za održavanje mira i sprečavanje nove svjetske klaonice«⁴⁹⁾ i upućuje poziv svoj omladini u zemlji da ujedini svoje snage u odbrani mira i svojih prava na život.

Ovakva istupanja studenata Banje Luke odvijala su se u sklopu opšteg naprednog omladinskog pokreta u zemlji i gotovo nijedan od mnogobrojnih političkih događaja koji su obilježavali svoj period nije prošao a da tim povodom nije napredna studentska omladina Banje Luke organizovala odgovarajuće akcije i ispoljila svoje mišljenje. Tako su studenti-kabovci, potpisnici tri otvorena pisma bosansko-hercegovačke studentske omladine od decembra 1937, marta 1938. i 1. decembra 1939. godine, od kojih posljednja dva znače poziv narodima Bosne i Hercegovine i svoj poštenoj javnosti u zemlji na otpor protiv sve očiglednije fašističke opasnosti i protiv rata⁵⁰⁾.

⁴⁸⁾ Isto.

⁴⁹⁾ ABK, Fond KAB-a, inv. br. 378.

⁵⁰⁾ U prvom pismu napredni bosansko-hercegovački studenti, među kojima i niz članova KAB-a: Osman Karabegović, Rudolf Kolak, Dušanka Kovačević, Radomir Ličina, Veljko Đorđević, Ivan Mažar, Nikola Pavlić, Miloš Popović, Josip Rolih i dr. obraćaju se svim političkim i javnim radnicima, kao i svoj poštenoj javnosti, povodom potpisivanja Narodnog sporazuma ukazujući da se »uspješna borba za sporazum u Bosni i Hercegovini može voditi samo ako najširi narodni slojevi odbace nacionalnu i vjersku netrpeljivost i mržnju, koju su do sada redovno iskorištavali neprijatelji naroda i slobode. Srpsko seljaštvo u Bosni i Hercegovini i muslimani uviđaju da je borba hrvatskog naroda za nacionalnom slobodom opravdana i oni će je pomoći da bi sami došli do svojih prava. Samo tako udruženim snagama, Bosna i Hercegovina zauzet će ono mjesto koje njoj po njenom posebnom položaju i pripada«. — AIS, zbirka RP II/175.

U Drugom pismu, od marta 1938. godine, ta ista omladina, uviđajući ozbiljnost tadašnjih svjetskih događaja, pisala je: »Citav svijet je iznenađen

Snažan podsticaj ovakvoj aktivizaciji napredne omladine u borbi protiv rata dali su proglasi CK KPJ u proljeće 1938. godine povodom anšlusa i oktobra 1938. godine poslije Minhena, a u kojima se ukazuje na neposrednu opasnost koja je prijetila i našoj zemlji od fašističkih porobljivača. U vezi sa aktivnošću na ovom planu važno je spomenuti i saradnju KAB-a sa studentskim kulturno-umjetničkim društvom »Petar Kočić« na Beogradskom univerzitetu, u kojemu su bili učlanjeni bosansko-hercegovački studenti⁵¹⁾.

Ovo udruženje razvilo je široku akciju na liniji odbrane zemlje, naročito u periodu od anšlusa do 27. marta 1941. godine. Sa takvim programom u duhu odbrane zemlje ovo studentsko društvo je u proljeće 1939. godine organizovalo turneju po Bosni i Hercegovini, te je tom prilikom obišlo Banju Luku, Tuzlu, Bijeljino, Sarajevo, Mostar i druga mjesta⁵²⁾.

Ovakvim radom KAB-a, kao i ostalih naprednih studentskih udruženja, nova orijentacija djelovanja Komunističke partije Jugoslavije u pravcu okupljanja najširih narodnih slojeva i razvijanja široke političke aktivnosti putem legalnih organizacija, dobila je svoju punu afirmaciju. Svi ovi oblici djelovanja, koje je SKOJ uz neposrednu pomoć KPJ organizovao putem stručnih studentskih društava vaspitavajući omladinu u demokratskom, antifašističkom i antiratnom duhu, uz sve veću aktivizaciju radničke i napredne srednjoškolske omladine, uticali su na stvaranje jedinstvenog omladinskog pokreta u zemlji, koji će naročito oživjeti u periodu slabljenja šestojanuarske diktature, posebno iza petomajskih izbora 1935. godine, i sliti se sa širokim demokratskim pokretom radnih slojeva protiv vladavine reakcije i policijskih progona.

---

i zabrinut njemačkim oružanim osvajanjem Austrije. Naš vjekovni neprijatelj, njemački osvajač, opkolio je bratsku zemlju Čehoslovačku i došao na našu granicu. Mi, studenti iz Bosne i Hercegovine, kao sinovi napaćenoga naroda, osjećamo veliku opasnost koja prijete zemlji. Predviđajući sve muke i narodna stradanja, a znajući za nevolje od kojih smo patili pod njemačkim osvajačima u Bosni i Hercegovini, dižemo svoj glas jer je došlo krajnje vrijeme«. — Republički arhiv Sarajevo, banska uprava Drinske banovine, Pov. DZ br. 2088/1938.

I Treće otvoreno pismo studentske omladine Bosne i Hercegovine poziva sve napredne i demokratske snage u borbu protiv rata, u borbu za ravnopravnost među narodima, slobodu i demokratiju u Jugoslaviji, za bolji život omladine, za više hljeba, za više slobode. — AIS, Zbirka RP II/315.

⁵¹⁾ Pored »Petra Kočića«, na beogradskom univerzitetu bila su osnovana i druga pokrajinska studentska udruženja, kao za Srbiju »Jovan Skerlić«, za Crnu Goru »Njegoš« itd., preko kojih je KPJ na legalan način širila svoj uticaj na studentsku omladinu koja nije bila organizovana u SKOJ-u, u vremenu pred drugi svjetski rat. — Nada Manojlović: »Studentsko kulturno-umjetničko društvo »Petar Kočić« Beogradskog univerziteta 1939«, AIS, Memorarska građa.

⁵²⁾ Isto.

REŽIM PREMA RADU KAB-a i NJEGOVA NASTOJANJA U PRAVCU RAZBIJANJA JEDINSTVA NAPREDNOG OMLADINSKOG POKRETA

Razumljivo je da je ovakav rad Kluba akademičara u Banjoj Luci naišao na žestok otpor režima, policije, režimskih političkih partija i uopšte režimu naklonjenih elemenata. Vladajućim krugovima bilo je jasno da iza ovog rada omladine stoji KPJ, ali su u isto vrijeme bili nemoćni da poduzmu neke efikasnije mjere da ovu opasnost sasvim spriječe i otklone. Sva njihova nastojanja da primjenom sile i drugim sredstvima razbiju i onemoguće dalje jačanje pokreta naprednih snaga nisu postigla željene rezultate. Demokratske snage u zemlji sve više se orijentišu na KPJ, koja u ovom periodu povećane opasnosti od fašizma postaje jedina opštejugoslovenska partija koja svojim programom za ispunjenje osnovnih ljudskih prava, zahtjevima za nacionalnu ravnopravnost i demokratizaciju zemlje pokazuje najširim narodnim slojevima jedini mogući put za izlaz iz postojeće situacije.

Služeći se istim metodama kojima je pokušavao da razbije radnički pokret stvarajući svoje sindikate JUGORAS, HRS i dr., režim se istim metodama služi i u pokušajima razbijanja jedinstva omladine, posebno pokreta naprednih studenata. Trudeći se da ih uključi u režimske organizacije i veže za svoju politiku, on stvara Patriotski omladinski front (POF), Organizaciju nacionalnih studenata (ORNAS) i druge organizacije i, premda je u tome imao djelomično uspjeha, ipak najveći dio studentske omladine ostaje izvan njih, stvara svoje napredne organizacije i klubove širom zemlje, kakav je bio i KAB, ispoljavajući svoj odlučan stav protiv režima i politike vlade.

Primjer ovakvih nastojanja režima da razbije jedinstvo omladine je i stvaranje profašističke omladinske organizacije u Banjoj Luci, poznate pod imenom UNA — Udruženje nacionalnih akademičara, koja je, stvorena na inicijativu policije i banske uprave, a koju su finansijski pomagali krupni banjolučki trgovci, faktički sprovodila u život sve ono što je režim forsirao. U ovu organizaciju uključili su se oni studenti koji su održavali veze sa policijom, igrajući ulogu špijuna i prokazujući napredne studente i komuniste. Od samog osnivanja ova organizacija vodi otvorenu borbu protiv radničkog pokreta i uopšte protiv svih progresivnih snaga u gradu, u čemu se naročito oborila na udruženje naprednih studenata — KAB.

Istupajući u svakoj prilici protiv KAB-a, bilo putem štampe ili direktnim sukobima, članovi UNA-e su isticali da su oni nacionalni studenti i da su kao takvi pozvani da stoje na čelu omladine. Pozivajući studente Banje Luke i Vrbaske banovine na saradnju, oni su u jednom članku koji su objavile »Vrbaske novine« pisali: »Pokret među studentima Vrbaske banovine u posljednje vrijeme je naročito oživio i nacionalni studenti smatrali su svojom dužnošću da lutanja svojih kolega po raznim udruženjima sa zvučnim i pri-

vlačnim imenima i sa raznim ciljevima spriječe i okupe ih u udruženju na nacionalnoj bazi⁵³). Da se ovo »lutanje svojih kolega« direktno odnosilo na studente-kabovce, vidi se iz jednog članka koji takođe objavljuju »Vrbaske novine«: »Nacionalno opredijeljeni studenti udružili su se i zajedno sa ostalom omladinom grada Banje Luke, a i cijele Vrbaske banovine povelj žestoku borbu protiv omladinaca-marksista, začlanjenih u Klubu akademičara koji je do sada u toku svoga rada dao mnogo markantnih primjera da je on samo filijala Treće internacionale«⁵⁴).

U tom svom nastojanju da suzbiju i koliko-toliko onemoguće normalan rad KAB-a, nacionalistička studentska organizacija nije birala sredstva. Pored čitavog niza drugih pokušaja, iz njenih redova su autori mnogobrojnih pamfleta kojima nastoje da prikažu pred očima javnosti u sasvim krivom svjetlu rad KAB-a i svih naprednih studenata. Karakterističan primjer ovakvih njihovih pokušaja je »Odgovor na Treće otvoreno pismo bosansko-hercegovačke studentske omladine«, u kojemu su, pored mnogih netačnih podataka i uopšte provokativne sadržine ovog »Odgovora« pisali da su autori Trećeg pisma oni koji žive na dobrim državnim platama, penzijama, stipendijama i drugim povlasticama⁵⁵).

Oštro reagujući na ovakve optužbe i želeći raskrinkati pravu pozadinu ovakvih istupanja, napredna bosansko-hercegovačka omladina u jednom svom protestu protiv buržoazije, upućenom narodu, pisala je: »Poput lopova koji viče »držite lopova«, ovi najordinarniji plaćenici i pseće sluge ujedinjene reakcije nabacuju se blatom na onu ogromnu većinu naše studentske omladine, i srpske, i hrvatske, i muslimanske, koja svakodneвно podnosi žrtve i progone za svoje otvoreno, jedinstveno i neustrašivo stanovište u borbi za zajedničke omladinske i narodne ideale... S neoborivim činjenicama raskrinkaćemo tu njihovu banditsku klevetu da smo mi »plaćenici«, klevetu koja je potpuno u skladu sa njihovim plaćeničkim moralom i psećom službom reakciji.« I dalje, završavajući ovaj protest, napredni studenti su podvukli da je »Pismo« potpisalo 509 potpisnika, i srpskih, i hrvatskih, i muslimanskih studenata, iz grada i iz sela, iz čitave Bosne i Hercegovine, a »Odgovor« svega 46 »banjolučkih studenata«, pa kažu: »I sad, po njihovoj logici, mi smo nezvani, a oni zvani da raspravljaju o bitnim i sudbonosnim pitanjima od kojih zavisi budućnost Jugoslavije«⁵⁶). Međutim, pored svih ovih otvorenih napada, nacionalističkim studentima nikada nije pošlo za rukom da osujete ili bar umanje značaj bilo koje KAB-ove akcije u gradu i drugim mjestima Bosanske krajine. Uostalom, oni u svoju organizaciju nisu ni uspjeli okupiti veći broj studenata i za čitavo ovo vrijeme oni su predstavljali samo manjinu, dok je najveći dio studenata djelovao upravo u Klubu akademičara.

⁵³) »Vrbaske novine« br. 1055, Banja Luka 1936, str. 2.

⁵⁴) »Vrbaske novine« br. 1078, Banja Luka 1936, str. 2.

⁵⁵) ABK, Fond KAB-a, inv. br. 331.

⁵⁶) Isto.

Uz Udruženje studenata-nacionalista, u gradu je postojao priličan broj i drugih organizacija kao Krajišnik, Srpsko pjevačko društvo, Jedinstvo, Kolo srpskih sestara, Rotari klub i dr., u kojima su razni šovinistički nastrojeni elementi imali svoja uporišta i preko kojih su istupali u borbi protiv ideja radničkog pokreta, služeći se u svojoj propagandi sličnim metodama koje su primjenjivali i UNAOvci.

Uviđajući da sva ova sredstva kojima se služio u cilju paraliziranja i razbijanja jedinstvenog pokreta naprednih omladinskih snaga u zemlji, pokazuju male ili bolje reći nikakve rezultate, režim primjenjuje krajnje mjere. Poslije niza zabrana studentskih i drugih naprednih omladinskih društava i organizacija, kako u cijeloj zemlji, tako i u Bosni i Hercegovini, uslijedila je aprila 1940. godine i zabrana Kluba akademičara Banje Luke.

Revoltirani ovakvom odlukom, Uprava i članstvo KAB-a 3. aprila 1940. godine upućuju telegrame potpredsjedniku vlade dr. Vladimiru Mačeku i ministru poljoprivrede dr. Branku Čubriloviću u Beograd u kojima protestuju protiv zabrane rada ovom studentskom udruženju i traže ponovnu uspostavu Kluba.

Gledajući u ovom aktu napad na slobodu studentskog organizovanja, na njihovo pravo da zaštite svoje staleške interese, članovi KAB-a su u telegramu upućenom dr. Branku Čubriloviću pisali: »Ovim su aktom najzad sankcionisane sve one klevete koje su godinama u vidu antikulturalne kampanje proturane kroz svu reakcionarnu štampu sa ciljem da se pripremi ukidanje našeg KAB-a, a protiv kojih ste i Vi svojevremeno ustajali aktivno saradujući u kulturnom radu našeg udruženja i stojeći na čelu odbora za njegovu odbranu.

Pet i po godina napora i oduševljenja uprkos svih smetnji i nedaća, pet i po godina najljepše mladosti, gospodine ministre, posvetile su generacije poštene banjolučke studentske omladine radu »u narodu za narod«, i danas, protestujući protiv otimanja i gaženja naših teškom borbom stečenih tekovina i sloboda, mi se s pravom pitamo da li ćete Vi sa svoje strane danas dopustiti da ostane na snazi zabrana jedne od najaktivnijih kulturnih organizacija u ovom kulturno najzapuštenijem kraju naše zemlje«⁵⁷⁾.

Kabovci se pridružuju i protestima sve napredne bosansko-hercegovačke omladine, koja je, povodom ukidanja studentskih udruženja u Sarajevu i Bijeljini, zabrane osnivanja udruženja u Travniku, Tuzli i Trebinju, zabrane mnogih prosvjetnih listova i svih akcija koje su trebalo da doprinesu smanjenju nepismenosti u narodu, kulturnih priredaba i manifestacija itd. itd., pokazala svoju čvrstu riješenost da se bori za promjenu ovakvog stanja. »Mi, studenti iz Bosne i Hercegovine, svjesni smo kuda vodi ovakav rad i opasnost koja otuda prijeti. Mi stojimo uz narod iz koga smo nikli, uz sve one narodne ljude koji su za prosvjetu, za bolji život naroda, za slobodu, a protiv mraka, bijede i neznanja. Mi smo spremni da

⁵⁷⁾ Fotokopija telegrama u ABK, Fond KAB-a, inv. br. 373.

sve svoje mlade snage stavimo u službu svoga naroda, i ako ureba da se sloboda narodnog prosvjetnog i kulturnog života životima brani, da počemo i tim putem⁵⁸⁾.

Međutim, iako je većina naprednih društava ukinuta, kao i KAB, njihovi članovi nisu prestali da djeluju u slijedu linije Partije. Veći dio članova KAB-a u ovo vrijeme ulazi u redove KPJ i još upornije istupa protiv progona radničke klase, protiv reakcionarne unutrašnje politike vlade, protiv otvorenog puta te vlade u pravcu izdaje zemlje.

Svoju svijest, upornost i odanost idejama naprednih snaga u zemlji, oni su u punoj mjeri dokazali svojim masovnim odzivom u borbu koju je povela KPJ poslije izdaje zemlje od strane domaće buržoazije. Najveći broj studenata — članova KAB-a stupa već 1941. godine u redove partizanskih odreda ili pomaže NOB-u. Mnogi od njih su izgubili živote ispoljivši tako do kraja ljubav prema zemlji, prema radnom čovjeku i spremnost za izvršavanje i najtežih zadataka. Nekoliko članova predratnog Kluba akademičara dobili su i najviša priznanja za svoje zasluge u toku NOB-e i revolucije naših naroda, zvanja Narodnog heroja. To su Ivica i Drago Mažar, Stjepan — Pipo Pavlič, Osman Karabegović, Ranko Šipka i Rade Ličina⁵⁹⁾.

ZAKLJUČAK

Kao što je preko mnogobrojnih radničkih, građanskih, dačkih i drugih udruženja, Partija djelovala, tako je ona i preko Kluba akademičara, koji je okupljao svu naprednu intelektualnu omladinu, uspjela da razvije svoj rad u Banjoj Luci i cijeloj Bosanskoj krajini.

Rad KAB-a se odvijao kao sastavni dio ne samo naprednog omladinskog pokreta nego kao dio opšteg naprednog radničkog i demokratskog pokreta, kako Banje Luke i Krajine, tako i cijele zemlje. Iako je sačuvano malo dokumenata na osnovu kojih bi se mogla steći potpuna slika rada ovog akademskog udruženja u

⁵⁸⁾ AIS, Zbirka RP II/466.

⁵⁹⁾ Osman Karabegović, član KPJ od 1932. godine. U NOB je stupio 1941, a za narodnog heroja proglašen 23. jula 1952; Rade Ličina, član KPJ od prije rata. U NOB stupio 1941. godine. Poginuo polovinom februara u Kotor-Varoši. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951. Član SKOJ-a od 1935, a pred rat član Mjesnog komiteta SKOJ-a B. Luke; Drago Mažar, član KPJ od 1941. U NOB stupio 1941, a za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953; Ivica Mažar, član KPJ od 1934. u NOB stupio 1941. godine i ubijen u Gospiću iste te godine. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953; Stjepan-Pipo Pavlič, član KPJ od 1941. U NOB stupio 1941, a poginuo početkom septembra 1942. godine u Podgori. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953. godine.; Ranko Šipka, član KPJ od 1940. U NOB stupio 1941. godine, a poginuo 7. novembra 1944. Za narodnog heroja proglašen 26. jula 1949. godine. — Zbornik heroja Jugoslavije.

Od predratnih članova KAB-a izgubili su živote u toku rata: Miloš Popović, braća Podgornici, Slobodan Kokanović, Tone Filanović, Vjekoslav Baku-
lić, Sola Tankredi itd. Mnogi od njih su i danas živi i rade kao ljekari, veteri-
nari, nastavnici, univerzitetski profesori, sudije, politički radnici itd.

predratnim godinama, ipak i na osnovu postojećih malobrojnih podataka može se bar približno sagledati njegova aktivnost i znatna društveno-politička uloga u sklopu opšteg revolucionarno-demokratskog pokreta u zemlji u godinama pred drugi svjetski rat.

Tokom pet i po godina, koliko je društvo djelovalo prije rata, od osnivanja avgusta 1934. g. do zabrane od strane režima Cvetković-Maček aprila 1940. godine, Klub je uspio da okupi i aktivira oko 200 banjolučkih studenata koji su se, kao i većina studentske omladine u to vrijeme, sukobljavali sa čitavim nizom teškoća u toku svoga školovanja. Svakako da je i ekonomska kriza imala odraza na položaj intelektualaca tim prije što je njihov rad duboko povezan sa onima koje je kriza najviše i pogodila — radnim masama grada i sela. U takvim uslovima, kada su mogućnosti za njihovo zaposlenje bile slabe i uopšte perspektiva njihove budućnosti tako reći nikakva, studenti saglašavaju svoje interese sa interesima naroda i masovno se priključuju njegovoj borbi, od čije je pobjede u krajnjoj liniji ovisilo i ostvarenje njihovih omladinskih zahtjeva. Mislím da se u tadašnjim sve težim uslovima školovanja, koji su se ogledali u povećanju školarina i laboratorijskih taksa na univerzitetima, te raznim drugim mjerama ekonomskog clausus-a, slaboj materijalnoj obezbijeđenosti studenata, sve otvorenijem nastojanju vlasti da fašiziraju škole ukidajući posljednje studentske slobode, može naći odgovor ovako velikog interesa studenata za političke i socijalne prilike u zemlji. Ako se tome doda uticaj marksističke literature, koja je, neosporno, bila jedan od važnih činilaca za opredjeljivanje većeg dijela studenata u demokratskom i progresivnom pravcu, kao i uticaj komunista — omladinaca koji su uživali veliki ugled kod ostale omladine svojim intelektualnim, moralnim i drugim kvalitetima, naći će se objašnjenje za ovako aktivno i masovno učešće studentske omladine u revolucionarno-demokratskom pokretu u ovo vrijeme.

Može se sa sigurnošću reći da je pojavom KAB-a, zahvaljujući političkoj širini u njegovom programu rada, dobio puni zamah pokret svih naprednih snaga u Banjoj Luci i cijeloj Bosanskoj krajini i da je uspjeh koji je postigao KAB — u svom radu u predratnim godinama, pored svih progona režima, bio potvrda pravilnosti nove orijentacije Partije u pravcu širenja njenog uticaja putem legalnih radničkih, omladinskih, građanskih i drugih udruženja. Dok su se stariji komunisti, naviknuti na ranije uske i zatvorene okvire i oblike rada, sporije i teže prilagođavali ovim novim formama djelovanja, studenti komunisti prihvataju ih sa mnogo više slobode i mladenačkog entuzijazma, koji inače karakteriše mlade generacije. Studenti-kabovci su, u svim iznesenim vidovima aktivnosti, radili na popularisanju programa KPJ, videći u njoj jedinu snagu koja je u tadašnjim društveno-političkim uslovima otvarala jasne perspektive za ostvarenje omladinskih zahtjeva i za rješenje svih pitanja od opštenarodnog interesa.

Klub je okupljajući banjolučke studente, bez obzira na vjeru i nacionalnost, učinio mnogo u pravcu razvijanja uzajamnog poštovanja i povjerenja i jačanja bratstva i jedinstva među njenim čla-

novima. Od kakvog je to bilo značaja, nije potrebno posebno isticati kada se zna da je Klub djelovao u sredini u kojoj su tokom vremena razvijane vjerske i nacionalne razlike i šovinistička shvatanja, pothranjivana posebno od strane velikosrpske buržoazije. Duh jedinstva omladine oni su razvijali i u neposrednim kontaktima i saradnji sa radničkom i srednjoškolskom omladinom, videći u tome osnovnu pretpostavku za uspjeh borbe koju su vodili.

Pored uticaja koji je ova studentska omladina izvršila na srednjoškolsku omladinu, orijentišući je u progresivnom i revolucionarnom pravcu, uticaja koji je izvršila na građanstvo zajedničkim istupima i pomaganjem radničkih akcija, čime se ostvarivalo akciono jedinstvo između ove intelektualne i radničke omladine, naročito je značajna njena aktivnost na selu, s obzirom da je KAB djelovao među takvim seljaštvom koje je bilo ne samo u kulturno-prosvjetnom pogledu zaostalo nego i u političkom. Iako zbog otpora režima KAB nije uspio da učini mnogo na selu, on je ipak u krajiška sela unosio napredne ideje i, ako ništa drugo, podsticao seljačke mase na razmišljanje o njihovom stvarnom položaju upućujući ga na KPJ kao jedinog i stvarnog zastupnika njihovih interesa.

Da su studenti-komunisti preko svog udruženja izvršili prije svega uticaj na ostalu studentsku omladinu koja nije bila organizovana u KPJ i SKOJ dokaz je masovno učešće ove omladine u NOB-i, po čemu je Banja Luka došla u red onih centara u zemlji gdje se najveći broj boraca NOV-e regrutovao baš iz redova ove napredne inteligencije.

ACTIVITY OF THE »ACADEMICS' CLUB BANJA LUKA« IN THE TIME PRECEDING THE WORLD WAR II

In the middle of the thirties the Communist Party of Yugoslavia undertook the new forms of activity with the intention to achieve the more direct connections with all the ranks of the working people, and to bring them to the positions of the progressive and democratic movement, penetrating into the legal workers', citizens', students', school-boys', women's and other unions. In socio-political conditions, prevailing at that time, the new orientation of the Communist Party of Yugoslavia found its full confirmation in the practice itself.

In this work the author gives the actual activity of the progressive students' association — The Academics' Club of Banja Luka — as one of the forms applied by the Communist Party of Yugoslavia in its social and political work under the illegal conditions of work.

In the course of the yearlong social, political, cultural-educational and other activities, counting from its foundation in August 1934 up to the time when it was outlawed by the regime Cvetković-Maček, in April 1940, the Academics' Club of Banja Luka grew into a violent platform of the progressive and democratic powers not only of Banja

Luka but of the whole Bosanska Krajina, as well. The Club did not act exclusively and only within the frame of its professional association, it did not struggle for the realization of its students' requirements only, but it also worked on linking the student youth with schoolboys and labourers, being active both in towns and villages. By means of the People's University and various political and social actions, cultural manifestations etc., it contributed to the establishment of connections between all progressive powers in Banja Luka and Bosanska Krajina, and to the ideological unity which, in the later periods, was one of the most violent instruments in the fight against the invader.

IZVORI

Neobjavljeni

1. Republički arhiv Sarajevo, Fond Drinske banovine.
2. Arhiv Instituta za proučavanje istorije radničkog pokreta u Sarajevu, zbirka RP II (1919—1941).
3. Arhiv Bosanske krajine u Banjoj Luci, Fond KAB-a i Fond Vrbaske banovine, 1919-1941.
4. Arhiv Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, kutija 72.
5. Arhiv Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Fond Milana Stojadinovića.

Objavljeni

1. Istorijski arhiv KPJ, tom II, Kongresi i konferencije KPJ (1919-1937) Beograd 1950.

STAMPA

1. »Proleter«, 1934-1940.
2. »Narodna pravda«, Banja Luka, 1935.
3. »Vrbaske novine«, Banja Luka, 1934-1940.
4. »Politika«, Beograd, 1934-1940.
5. »Bilten jugoslavenskog antimarksističkog komiteta«, Beograd 1937-1940.
6. »Jugoslavenski list«, Sarajevo, 1934—1940.
7. »Krajiške novine«, Banja Luka, 1960.

SJEĆANJA

Neobjavljena

1. Arhiv IRP-a Sarajevo, Memoarska građa.
Objavljena
1. »40 godina«, Zbornik sjećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta, Beograd, knj. II-IV.
2. »Znamenja revolucije«, Sarajevo, 1959.

LITERATURA

1. Pregled istorije SKJ, Beograd 1963.
2. Zivomir Stanković: »Borbeni put SKOJ-a«, Beograd 1961.
5. Nedim Šarac — Nikola Babić: »Kratik pregled razvoja i djelatnosti KPJ u BiH od 1919—1945«, Godišnjak istorijskog društva Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1959. (str. 11—54).
4. Vojo Pečić: »SKOJ između dva rata 1919-1941«, Beograd 1959.
5. Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1956, 2, i 1962, 5.